

TÜRKİYE'DE SOSYAL VE SİYASAL DEĞİŞİM: 1980 VE SONRASI

Ayşe KÜÇÜK*

Öz

Bu çalışmanın konusu, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de yaşanan sosyal ve siyasal değişimin incelenmesidir. Bu bağlamda, sosyal ve siyasal değişimi etkileyen iç ve dış gelişmelerin etkileri üzerinde durulmuştur. Buna göre çalışmada, Türkiye'de bu değişimin yaşanmasına etki eden iç gelişmeler olarak; 24 Ocak Kararlar, 12 Eylül rejimi ve 1982 Anayasası; dış gelişme olarak küreselleşme kavramı ele alınmıştır. Bu gelişmelerin, Türk siyasal hayatına ve toplum yapısına etkileri tartışılmıştır. Çalışmada, bir takım iç ve dış gelişmelerin etkisiyle Türkiye'deki sosyal ve siyasal yapının değiştiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal değişim, Siyasal Değişim, 1980 Sonrası Türkiye

SOCIAL AND POLITICAL CHANGE IN TURKEY: 1980 AND BEYOND

Abstract

The subject of this study is to examine the post-1980 period, social and political changes taking place in Turkey. In this context, are emphasized the effects of internal and external developments affecting social and political change. According to this study, as internal developments affecting this change to be experienced in Turkey; 24 January Decisions, 12 September regime and 1982 Constitution; The concept of globalization as external development is tackled. The effects of these developments on Turkish political life and social structure are discussed. In the study, a team has reached the conclusion that the effect of changing internal and external developments in Turkey's social and political structure.

Keywords: Social change, political change, Turkey after 1980

GİRİŞ

Toplum, insanların bir araya gelerek oluşturdukları bir yapı olduğuna göre, toplumu oluşturan insanların değer yargıları, düşünce ve inançları değiştikçe toplum da değişime uğramaktadır. Bu bağlamda, sosyal değişimin temelinde

*Yüksek lisans öğrencisi, Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ayse.kucuk@harran.edu.tr

teknoloji ya da belli bir ideoloji yatmaktadır. Bir toplumda ideoloji değıştikçe siyasal yapıda da bir değışim yaşanır. Dolayısıyla sosyal değışme, siyasal değışmeyi de beraberinde getirmektedir.

Bu durum, Türkiye'ye uyarlanacak olunursa; 1950'li yıllarda teknolojinin gelişmesi hızlı bir göç dalgasına neden olmuştur. Kente gelenlerin aldıkları eğitim, onların dünya görüşünü ve değer yargılarını değıştirmiştir. Bu durum özellikle gençlerde daha belirgin hale gelmiştir. Sistemden hoşnut olmayan gençler, devlete karşı ayaklanma başlatıp, ülkede yıllarca devam eden anarşi ve terör olaylarının yaşanmasına neden olmuşlardır. 1970'li yıllarda başlayan bu şiddet olayları, ekonomik kriz ile birleşince hükümetin önünü alamadığı bir kaos ortamına zemin hazırlamıştır.

Böyle bir ortamda terör olaylarının önüne geçmek ve yaşanan olumsuzluklara son vermek için 1980'de askeri darbe ile yönetime el konulmuştur. Getirilen kısıtlamalar ve alınan tedbirlerle kaosun önüne geçilmiştir. Yeni Anayasa'nın yürürlüğe girmesiyle Türk siyasetinde yeni bir dönem başlamıştır. 1980 sonrası dönemde, sosyal ve siyasal alanda yeniden yapılanma süreci devam etmiştir.

Bu çalışmada, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de yaşanan sosyal ve siyasal değışme konu edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle yaşanan sosyal ve siyasal değışmeyi etkileyen iç ve dış gelişmeler ele alınıp, bunların Türk siyasetine etkileri üzerinde durulmuştur.

1. Sosyal ve Siyasal Değişim

Toplum bilimlerinde toplum, insanların kendi aralarında sürdürdükleri ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Gökçe, 2004:4). Bundan dolayı, toplumu oluşturan insanların değer yargıları, ideolojileri, davranış biçimleri, algıları değıştikçe toplum da değışime uğrar.

Her toplumun bir iç düzeni yani belirli bir yapısı vardır. Ancak bu yapı durağan değildir, sürekli bir değışim içindedir. Toplumlar dinamik bir yapıya sahip olduklarından değışen dengelerin yerini yenilerinin alması kaçınılmazdır (Gökçe, 2004:1-4). Hem toplumun bütünü, hem de toplumsal yapıyı oluşturan kurumlar yaşanan dönemin koşullarına bağlı olarak sürekli değışim geçirirler (Kalaycıoğlu, 2017:5).

Sosyal değişme, bir toplumun tarih içindeki serüveni, yaşanan deneyimlerini anlatmaktadır. Sosyal değişme; bir toplumu ve o toplumun yapısını anlamak, bahsedilen toplum öğelerinin, o toplumda tarih boyunca nasıl geliştiğinin, nasıl yapılandığının ve o toplumun bireylerinin içinde bulunduğu ilişkileri nasıl etkilediğinin incelenmesi anlamına gelmektedir (Kalaycıoğlu, 2017:5).

Ginsberg, sosyal değişmeyi, “toplumsal yapıdaki değişme, yani toplumun büyüklüğünde ya da örgütlenme şeklinde meydana gelen değişme” olarak tanımlamaktadır. Boskoff’a göre ise sosyal değişme, “belli toplumsal sistemlerin yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen önemli değişmeler”dir (Akt. Kongar, 1979:57-58).

Sosyal değişme, toplumun dünya görüşü ve hayat tarzında meydana gelen farklılaşmayı ve bunların cemiyet yapısındaki değişikliği içine almaktadır. Sosyal değişme, zaman içerisinde bir toplumda gözlenebilen ve toplumun sosyal yapısı veya fonksiyonlarını geçici olarak değil de, sürekli ve köklü bir şekilde etkileyen ve toplumun tarihi akışını değiştiren değişiklik olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 2011:32).

Sosyal değişme, insanlar arasındaki ilişkilerin değişmesi demektir. Bu değişme, hem üretim ilişkisinin değişmesine hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesine bağlıdır. Diğer bir deyişle sosyal değişmenin temelinde belli bir anda, belli bir toplumda ya teknoloji ya da ideoloji yatmaktadır. Bir toplum, kendi içindeki teknolojik gelişmeler yoluyla değiştiiği zaman ideolojisi de bu teknolojik gelişmelere paralel olarak değişime uğrar (Kongar, 1979:22-23).

Sosyal değişim, eğitimin gelişmesi, halkın eğitimden geçmesi anlamına gelmektedir. Eğitim, her şeyden önce belli bazı olgular ve değerlerin vurgulanması biçiminde uygulanmaktadır. Vurgulanan bu değerlerin arasında da yine bir mücadele vardır. Bu konuda da belirleyici etken ekonomik ve siyasal güce sahip bulunanlar grubudur. Bunlar, eğitim ile verilecek dünya görüşünü bireylere zerk ederek toplumun değer yargılarını ve anlayışını belirlemektedir (Ozankaya, 1973:50). Aldıkları eğitimle, daha farklı, özgür düşünen bu toplumsal gruplar siyasal yapıda da bir değişikliğin yaşanması için bir araya gelmektedirler. Bu bağlamda, sosyal değişme, siyasal değişmeyi de beraberinde getirmektedir.

Siyasal değişme kavramı sosyal değişmeyle paralel olarak değişim göstermektedir. İnsan siyasal bir varlık olduğu gibi toplumlar da siyasal varlıklardır. Devlet sistemlerinin ortaya çıkması ve gelişen dünyada artan nüfusa bağlı olarak devlet yönetiminin belirli bir sistematiğe göre örgütlenmesi ihtiyacı siyasal faaliyetlerin artmasına neden olmuştur. Toplumların yaşam biçimleri ve toplumsal değişime etki eden maddi ve manevi unsurları siyasal yapının oluşmasında en önemli etken olmaktadır (Akçalı, 2007:32). Bu bağlamda siyasal değişme, yönetim şeklinin, devlet aygıtlarının, otorite ilişkilerinin değişmesi anlamına gelmektedir.

Siyasal değişme; “bir toplumun içinde bulunduğu siyasal durumdan, dünya konjonktürünün de dayatmasıyla başka bir siyasal duruma geçmesi veya buna yönelik bir sürece girmesi” olarak tanımlanabilir. Söz konusu bu siyasal durum farklılaşması, ilerleme şeklinde olabildiği gibi, bozulma şeklinde de olabilir. Buna somut bir örnek verilmek istenirse Türkiye’de yaşanan değişimler verilebilir. “Türkiye’nin 1945’te çok partili hayata geçmesi de, 12 Eylül 1980’de partisiz siyasal hayatı yaşaması da siyasal değişmedir” (Sarıbay, 1996: 174-178).

Siyasal değişme kavramı, siyasal çözümlenelerde, siyasal gelişme sürecine girmiş olan toplumların siyasal sistemlerinde meydana gelen değişimleri anlatmak için kullanılmaktadır. Söz konusu değişimler, siyasal modernleşme veya siyasal durum değişmesi kavramları ile ifade edilmektedir. Bu bağlamda, mevcut siyasal durum ile siyasal kültür arasında bir uyumsuzluk varsa, o toplumda siyasal değişme belirebilir. Siyasal durum ile siyasal kültürün uyumsuzluğa düşmesindeki asıl neden, o toplumun diğer toplumların kültürleri ile temas geçmesi ve temas aracılığıyla toplum bireylerinin algı çerçevelerinin değişmesidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde siyasal değişme; “bir toplumun siyasal kültürünün diğer toplumlarla temas sonucu değişimi aracılığıyla toplum bireylerinin algı çerçevelerinin değişimini, bu değişim sonucunda da mevcut kontrol yapısının artık meşru görülmemekle alternatif bir yapının tersine yönelmesi” biçiminde tanımlanabilir (Sarıbay, 1996:178). Kısaca; siyasal değişme, toplumsal değişimin bir uzantısıdır ve sosyal değişmeye paralel olarak değişiklik göstermektedir.

2. Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Değişimi Etkileyen Gelişmeler

1980 sonrası dönemde, Türkiye’de yaşanan değişim birdenbire ortaya çıkmamıştır. Bu değişimde bazı iç ve dış gelişmelerin etkisi olmuştur.

2.1. Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Değişimi Etkileyen İç Gelişmeler

1980 sonrası Türkiye’de, sosyal ve siyasal alanda köklü bir değişimlere yol açan iç gelişmeler 24 Ocak kararları, 12 Eylül rejimi ve 1982 Anayasası’dır. Özellikle, 12 Eylül askeri darbesi ve 1982 Anayasası, Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamında bir dönüm noktası olmuştur.

2.2.1. 24 Ocak Kararları

Türkiye ekonomisinde, 1974’den itibaren kriz semptomları görülmeye başlamıştır. 1973’de yaşanan Arap- İsrail savaşını takiben petrol fiyatlarında çok yüksek bir artış olmuş ve devamında diğer ithal malların fiyatlarında artışlar görülmeye başlanmıştır (Şahin, 2016:167-169). Bu fiyat artışları, enerjide dışa bağımlı olan Türkiye ekonomisini de etkilemiştir.

1979 son baharında ekonomik bunalım artmış, temel tüketim mallarında kıtlıklar ve kuyruklar oluşmaya başlamıştır. Enflasyon %70’i aşmış, terör ve siyasi istikrarsızlık ülkedeki kaosu ağırlaştırmıştır (Şahin, 2016:180). Bunun altında yatan neden, ithal ikameci yapıya sahip sanayinin uluslararası rekabet gücünün beklenen seviyeye yükselmemesi ve ithalat bağımlılığının azalmak yerine artmasıdır (Bahçe ve Eres, 2017:50). Böyle bir ortamda, koalisyon Hükümeti istifa kararı aldı ve yapılan ara seçimler sonucunda Süleyman Demirel azınlık hükümetini destekleyenler ile birlikte azınlık hükümetini kurdu. Yeni Hükümet, ekonomiyi bunalımdan kurtarmak için 24 Ocak Kararları’nı ilan etti. Başbakan Demirel, ülkeyi içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak için yeni sağcı politikalara güçlü bir inancı olan Turgut Özal’ı başbakanlık müsteşarlığı görevine getirdi. Demirel’in teşviki ile Özal tarafından hazırlanan ve ekonomide köklü bir dönüşümü hedefleyen kararlar, 24 Ocak 1980’de açıklandı (Erdoğan, 2017: 399). 24 Ocak Kararları, o güne kadar uygulanan devletçi ekonomi politikalarını kökünden sarsarak liberal ekonomi dönemini başlatmış oldu (Uluç, 2014:114). Bu tarihten sonra, ihracata yönelik ekonomi politikası başlatıldı ve ekonomi büyük oranda liberalleşti. Amaç, özel sektörü

ekonominin itici gücü haline getirip uluslararası piyasalarda rekabet etmesini sağlamaktı. İç talebi azaltmak ve üretimi ihracata yönlendirmek için ücretler düşük tutuldu ve temel mallar üzerindeki devlet destekleri kaldırıldı, ithalat kısıtlamalarına son verildi (Heper, 2011:139-208).

24 Ocak programı, ekonomide köklü dönüşümleri içeren bir dizi yapısal reformlar içermektedir (Uluç, 2014:114). Bu programdaki temel hedefler; Türk lirasının değerini dış paralara göre büyük ölçüde devalüe ettikten sonra kontrollü bir biçimde serbest bırakmak, ithalatı serbestleştirip, ihracatı kredi vb. teşviklerle özendirmek, fiyatların oluşumunu piyasa arz ve talep güçlerine bırakıp kamu sübvansiyonlarını kaldırmak, ekonomide kamu kesiminin ağırlığını azaltmak olmuştur (Çavdar, 2013: 258).

Ancak, bu kararların yürürlükteki Demirel hükümeti tarafından uygulanabilmesi neredeyse imkânsızdı. Çünkü gerek bir azınlık hükümeti olması gerekse de ülkenin içinde bulunduğu kaotik ortamın buna elvermesi pek mümkün görünmemektedir (Erdoğan, 2017:399). Turgut Özal'ın yönetiminde alınan kararlar, ekonomide olağanüstü rejim anlamına gelmekteydi. Zira tedbirler, %33 oranında devalüasyon, sübvansiyonların sınırlandırılması gibi demokrasi içinde kolayca yürütülemeyecek kararları içermektedir. 24 Ocak programının temelini ise, işçi sınıfının, köylünün yani genel olarak emekçi halkın ulusal gelirden aldığı payın aşağı çekilmesi oluşturmaktaydı. Kararların hayata geçirilmesi için grevlerin ve sendikaların olmaması, işsizlerin sokaklara dökülmemesi, köylülerin ses çıkarmaması gerekiyordu. (Turan, 2007:113-114). Bu sebeplerden dolayı, yani halkın bu kararlara karşı itiraz etmemesi için demokratik olmayan bir ortamın varlığı gerekmektedir. Bu durum, darbenin önünü açan faktörlerden biri olmuştur. 1980 darbesiyle birlikte 24 Ocak Kararları, Turgut Özal'ın yönetiminde uygulamaya geçirilmiştir.

2.1.2. 12 Eylül Rejimi ve 1982 Anayasası

Demirel hükümeti 24 Ocak Kararlarını kabul ederken, mal darlıklarını, ürünlerin stoklardan çıkarılmasıyla ekonomiyi bir ölçüde düzeltmesine rağmen terörü sona erdirememiştir. Bunlara ek olarak, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresinin dolmasının ardından TBMM'de yeni

cumhurbaşkanı seçimi için oylama turları uzadıkça yeni cumhurbaşkanı seçilemiyordu. Ekonomik paketin getirdiği toplumsal huzursuzluğun yanı sıra siyasi bunalım da her geçen gün artmaktaydı. Tüm bunlar olurken 12 Eylül günü Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koydu (Çavdar, 201:261).

Darbeden hemen sonra Özal, hazırladığı ekonomik programın uygulanmaması durumunda Türk ekonomisinin çok büyük zarar göreceğini anlattı ve bu kararların uygulanması için kendisine izin verilmesini istedi. Bunun üzerine Özal, ekonomiden tam sorumlu kişi olarak atandı. Takip eden aylarda Özal'a ülkenin ekonomik sorunlarını çözmesi için tam bir serbestlik tanındı. Bu; fiyatların serbest bırakılarak enflasyonun aşağı çekilmesi, ücretlerin düşük seviyede tutularak tüketimin engellenmesi, ihracatın artırılması anlamına gelmekteydi (Ahmad, 2016:217). Kısaca, 24 Ocak Kararları, Turgut Özal'ın yönetiminde tıkr tıkr yürüdü (Turan, 2007:114).

Darbeyi gerçekleştiren cuntanın tek hedefi, bu kararları yürürlüğe koymak değildi. Silahlı Kuvvetlerin diğer bir hedefi aşırı siyasallaşmış toplumu pasifleştirip depolitize ederek siyasi istikrarı sağlamaktı. Bu hedeflerini de silahlı güç kullanımı başta olmak üzere çeşitli baskı yöntemlerini kullanarak gerçekleştirmiştir (Tarhan, 2012:17). Darbeden sonra bütün siyasal partiler kapatıldı; DİSK ve MİSK'in faaliyetleri durduruldu. Bütün ülkede sıkıyönetim ilan edildi ve yut dışına çıkış yasaklandı. Hemen ardından tutuklamalar başlatıldı. İlk altı hafta içinde 11.500 kişi tutuklandı; 1980 sonunda bu sayı 30 bine çıkmıştı. Bu tutumun sonucunda, siyasal nedenli terörist saldırıların sayısı %90 oranında azalmıştı (Zürcher, 2016:401-403). Askeri yönetim, sol sendika ve dernekler yanında sıkıyönetim kanununa dayanarak üniversitelerdeki sol eğilimli öğretim üyelerini de görevden almıştır (Tarhan, 2012:17). Sonuçta; 1960'lardan beri devam eden çatışmalar ve terör eylemleri askeri darbe ile bastırılmış oldu.

12 Eylül darbesini yapanlar, ülkeyi 12 Eylül öncesine getiren koşulların 1961 Anayasası'nın ruhundan kaynaklandığı görüşündeydiler. Bu sebeple de, yeni Anayasa, önceki Anayasanın kurduğu mekanizmaları yeniden düzeltmeye yönelikti. Yeni Anayasa'nın amacı, daha merkezîyetçi bir hükümet kurmaktı. Güçlü bir hükümet ile Türkiye'deki anarşi ve terörün önüne geçilmek

istenmiştir (Kongar, 2000:198). Yeni Anayasa, devlet-toplum ilişkilerinde devletin, birey ve diğer toplumsal sınıflar karşısında güçlendirilmesini hedeflemiştir. Bu anlamda devlet, aşırı politize olmuş toplumu pasifleştirip, depolitize etmek için bir araç olmuştur. Darbe yönetimi, siyasal sistemi yeniden yapılandırmak için sosyal ve siyasal alanda müdahalelerde bulunmuştur.

Türkiye'nin siyasal hayatı, sıkıyönetim altında tamamen felç olmuş durumdaydı. Gençlik örgütleri kapatıldı, meslek örgütlerinin ve sendikaların bütün toplantı ve seminerleri yasaklandı. Gazete yayınları durduruldu, her türlü sol yayın yasaklandı. İki yıl boyunca her türlü faaliyet baskı altına alındı. Sıkıyönetim, iki ayda bir düzenli olarak uzatıldı. Bu sırada yeni anayasa için toplantılar başlamıştı (Ahmad, 2016:180-181). Yapılan görüşmeler sonunda Kasım 1982'de yapılan referandumda yeni Anayasa %92 oranında kabul görerek yürürlüğe girmiştir.

“1982 Anayasası bir tepki anayasasıdır.” Temel hürriyetler ve örgütlenme alanında vatandaşların ve yargı organlarının yorum ve hükümlerini sekteye uğratabilecek aksaklıklar vardır (Ortaylı, 2011:21). 1982 Anayasası, yürütme üzerinde dengeleme ve denetleme etkisi yapacak olan kurum ve kuralları büyük ölçüde azaltma yönünde adımlar atmıştır. Dernekleşme, partileşme, dernek ve partilerin çalışma alanları daraltılarak politik katılımın her türünü azaltan düzenlemeler getirilmiştir. Cumhurbaşkanının yetkileri genişletilerek, yürütmenin gücü artırılmıştır (Kalaycıoğlu, 2016:373).

1982 Anayasasının özü, devlet ve otoritedir. Anayasa'nın siyasal felsefesi, gelenekçilik, maneviyatçılık ve milliyetçilik temelinde yükselmiştir. Türkiye'de uygulanmaya konulan ekonomik liberalizm, siyasal anti liberalizm ve depolitizasyon programı, darbe yönetiminin anayasası ile mümkün olmuştur (Tarhan, 2012:17-18). 12 Eylül 1980'den önce aktif olan siyasetçiler on yıl süre ile siyasetten men edildi. Öğrencilere, öğretmenlere ve devlet memurlarına parti üyeliği yasaklandı. Yeni partilerin sendikalaşmalarının önü kesilerek toplumda kök salmaları olanaksızlaştırılmıştı (Zürcher, 2016:406). Anayasa'nın 52. maddesine göre, sendikalar siyasi amaç güdemezler, siyasi partilere destek olamazlar, dernek ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler (Çavdar,

2013:268). Dolayısıyla, yeni Anayasa ile temel hak ve hürriyetler sınırlandırılmıştır.

1982 Anayasası'nın amacı, güçlü bir hükümet kurmak olduğu için, her sorun anayasa sorunu olarak görülmüş ve her soruna anayasada bir çözüm aranmıştır (Köse, 2010: 64). "İlk kez bir anayasa yapmanın asıl nedeni, özgürlük ve demokrasinin değil, otorite ve devletin güçlendirilmesi olmuştur." Bu farklılık, anayasa yapım sürecindeki propaganda konuşmalarından, metnin ruhu ve uzunluğuna kadar her noktaya sinmiştir (Sevinç, 2012:138).

1982 Anayasası muhafazakâr düşüncenin gelişmesinin de önünü açmıştır. Neo-muhafazakâr düşüncenin temel unsurları olan güçlü hükümet, toplumsal otoriterlik, disiplinli toplum, hiyerarşi ve milliyetçilik ilkelerinin 12 Eylül ve daha sonraki süreçte hâkim olduğunu söylemek mümkündür. 12 Eylül Askeri Yönetimi ve 1982 Anayasası'nın özelliklerine bakıldığında; gerçekten de güçlü bir hükümet, toplumsal bir otorite kurma çabası, disiplinli toplum arzusu, hiyerarşi, düzene itaat ve milliyetçilik öğelerinin ön planda olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra, dinsel işlevlerin, devletin kontrolü altında, rahatlıkla yapılabilmesi, ilk ve orta öğretimde din derslerinin zorunlu hale getirilmesi ve darbecilere rağmen seçilen bir sağ partinin iktidara gelmesi, bu dönemin neo-muhafazakâr düşünceyi benimsediğini göstermektedir. Ayrıca, bireylere sadece ekonomik alanda serbestçe davranmasına izin verilmekteyken, bireyler başta siyasal faaliyetler olmak üzere pek çok alanda çeşitli sınırlamalara tabi tutulmaktaydı. Bu yönüyle ele alındığında 12 Eylül dönemi Türkiye'de neo-muhafazakâr düşünceye yönelik bir siyasal yeniden yapılanma dönemi olmuştur (Köse, 2010:66).

Kısaca; yeni Anayasa, 1961 Anayasasının tersine, temel hak ve özgürlükleri sınırlandıran bir anayasadır. Bu sınırlamalar, darbe öncesi artış gösteren gençlik hareketlerinin önüne geçmek ve apolitik bir gençlik oluşturmak, daha disiplinli bir toplum oluşturmak gibi hedeflere yönelik olmuştur. Bu amaçla, yeni hükümet, ilerleyen dönemlerde Türk siyasetine hâkim olacak olan muhafazakâr bir söylem geliştirip, gençleri İslam dininin çatısı altında toplamayı hedeflemiştir.

2.2. Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Değişimi Etkileyen Dış Gelişme Olarak Küreselleşme

Türkiye’de 1980 sonrası meydana gelen sosyal ve siyasal değişimde, yalnızca iç gelişmelerin etkisi olmamıştır. 1980’li yıllar küresel düzeyde liberalizmin, hak taleplerinin ve sosyal örgütlenmelerin yüksek olduğu yıllardır. Dünyadaki bu gelişmelere, Türkiye de kayıtsız kalmamıştır. Bu bağlamda, 1980 sonrasında Türkiye’de yaşanan değişimde iç gelişmeler kadar dış gelişmelerin de etkisinin olduğu söylenebilir.

Küreselleşme olgusu geniş anlamda, sosyal ve iktisadi yapıların önce birbirleriyle ve daha da ileri giderek dünyanın diğer ekonomik piyasalarıyla eklenmesi süreci olarak tanımlanabilir. Dar anlamda ise, iktisadi çerçevede mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaştığı, ayrıca mal, hizmet ve finans piyasalarının gittikçe bütünleştiği bir süreç olarak ifade edilmektedir (Niray ve Bayram, 2009:161).

Küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların kilometrelerce uzaklıktaki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması biçiminde tanımlanabilir (Giddens, 1994:62).

Bu bağlamda küreselleşme; ülkeler arasındaki ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesini, ulusların dünya ekonomisinde uluslararası bütünleşmesini ve ekonomik anlamda sınırların ortadan kalkmasını, sermayenin dolaşımının serbestleşmesini ve yaygınlaşmasını, üretimin küreselleşmesini, bölgesel bütünleşmeler, yerelleşme, bireyselleşme, katılımcı demokrasi ve sivil toplum örgütlerinin ön plana çıkmasını, Neo-liberal görüşlerin yaygınlaşmasıyla piyasa üstünlüğünün ön plana çıkarılmasını, ekonomide devletin küçültülmesini amaçlamaktadır (Aktel, 2001:194; Ataç, 2000:95).

Buna göre; küreselleşmenin tek boyutlu bir kavram olmadığı ve ekonomik, siyasal ve kültürel etkilerinin de olduğu söylenebilir.

Türkiye de jeostratejik konumu nedeniyle, dünyadaki çoğu ülkeye kıyasla küreselleşmeden büyük ölçüde etkilenmiştir. Türkiye’nin küreselleşme

sürecinden etkilenmesinin diğer bir nedeni de, coğrafyasında barındırdığı insan topluluğunun özelliğine ilişkindir. Türkiye, sahip olduğu özel coğrafi konumu ve köklü tarihi nedeniyle kültürler ve medeniyetler arası diyaloga ev sahipliği yapan bir ülke konumundadır. Farklı insan toplulukları arasındaki ilişki ve etkileşimlerin radikal bir şekilde artışı olarak tanımlanan küreselleşmenin, bu özelliklere sahip olan bir ülke üzerinde büyük ölçüde etkide bulunması kaçınılmazdır (Bayar, 2008:32).

Ekonomik küreselleşme, genel anlamıyla, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegre olmasını, dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir (Çelik, 2012:68). Türkiye de dünya ekonomisi ile bütünleşebilmek amacıyla, 1980 sonrası dönemde köklü bir değişim süreci geçirmiştir. Bu dönemde, ithal ikameci ekonomi modeli terk edilerek, serbest pazar ve ihracat teşviklerine dayalı piyasa ekonomisine geçilmiştir.

Küreselleşmenin siyasal açıdan Türkiye'ye etkileri incelendiğinde; demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi kavramların işleyişinde evrensel değerler etrafında bir yaklaşım izlendiği görülmektedir. Bununla birlikte terörle mücadele, yasa dışı göç, insan ticareti gibi konularda da Türkiye'nin sadece ulusal politikalarla çözüm arayışlarının yetersiz olduğu konulara, uluslararası politikalar altında uluslararası işbirlikleri çerçevesinde çözüm getirilmesi önem kazanmıştır (Kıvılcım, 2013:228).

Küreselleşmenin kültürel açıdan Türkiye'ye etkileri incelendiğinde; Türk toplumunun beğeni ve ilgi alanlarının ciddi bir değişim sürecinden geçtiği söylenebilir. Ancak, bu, küresel ölçekte tanınan kültürel ve üretim biçimlerinin Türkiye'de yer etmesi kadar, Türk kültür öğelerinin uluslararası tanınırlığının da artması şeklinde gerçekleşmektedir (Bayar, 2008:33). Bununla beraber, yurttaşlık kimliği gibi genel kimlik yapılarının yerini farklı etnik, dinsel, sosyal ve siyasal kimlikler almaya başlamıştır (Kıvılcım, 2013:227).

Küreselleşme, Türk siyasetini etkileyen önemli bir dış gelişme olarak değerlendirilebilir. Demokratikleşme ve liberalizm gibi kavramlar küreselleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan kavramlardır. Birey-devlet ve toplum ilişkilerinin yeniden tanımlanıp, devletin karşısında bireyin öne çıkartıldığı bir döneme

geçilmiştir. Bu gelişmeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, küreselleşmenin Türkiye'yi ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda etkilediği söylenebilir.

3. Türkiye'de Sosyal ve Siyasal Değişim

1980 sonrası dönemde Türkiye'de uygulanan ekonomi politikaları, anayasa değişikliği, siyasi faaliyetlere tanınan özgürlüklerin kaldırılması, hızlı bir sosyal ve siyasal değişme süreci başlatmış; bu sosyal değişme, toplumun her alanına nüfuz etmeye başlamıştır. Darbe öncesinde yaşanan toplumsal hareketler, darbe ile bastırılmış oldu. Darbeden sonraki üç yıl boyunca sıkıyönetim hali devam etti. Bu süreç içerisinde halkta devlete karşı gelmenin kötü bir eylem olduğu algısı yerleşti. Getirilen kısıtlamalar, devlete başkaldırının önüne geçmiştir. Bu tarihten sonra, sosyal ve siyasal alanda yeniden yapılanma süreci başlamış oldu.

3.1. Gençliğin Apolitikleşmesi

Türkiye'de apolitik gençlik söylemi 1980 sonrası dönemde kendisini göstermeye başlamıştır (Tanyaş, 2015:26). 12 Eylül 1980 sonrası gençler, toplumun öncüleri olarak değil, daha ziyade kavgacı ve tehlikeli unsurlar olarak görülmüştür (Ercins, 2009:504). Bunun en önemli nedeni, darbe öncesi gençlerin şiddet ve terör olaylarına karışmaları ve sonuçta bu gençlerin ülkeyi bir kaosa doğru sürüklemesidir. Bu sebeple, 12 Eylül darbesini gerçekleştirenlerin uzun dönemli amaçları, kendi görüş ve inançlarında bir toplum inşa etmektir. Bu, bir anlamda demokrasinin bir daha sekteye uğratılmaması amacına yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilirdi. Bunu önlemek için de darbeyi gerçekleştirenler toplumu kendi anlayışlarına göre biçimlendirmek (Kongar, 2000:198) için Anayasa'yı değiştirmeleri gerekmektedir.

Darbeyi gerçekleştiren cuntanın, darbeyi meşrulaştırma gayreti, başlangıç bölümünün temel noktasını oluşturmaktaydı (Çavdar, 2013:266):

“Hiçbir düşünce ve mülhazanın Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karışmayacağı...”

Bu bölümün sol düşünceye karşı bir kısıtlama ve yasak getirdiği söylenebilir. Bununla, her türlü siyasi faaliyetin önüne geçmek, anarşi ve terör olaylarının tekrarlanmasını önlemek ve daha az siyasetin içinde olan apolitik bir gençlik oluşturulmak hedeflenmiştir. Dolayısıyla, 1980 sonrasında Türk gençliği, uzun yıllar boyunca depolitizasyon politikaları ile siyasetten uzak tutulmuşlardır (Özmen, 2011:13).

12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında, yeni Anayasa ve ona bağlı düzenlemelerle zayıf siyasi ve toplumsal sistemin tümünden yeniden yapılanmasını öngören askeri rejim ve onu izleyen sivil yönetimler, önceki dönemin aksaklıklarını ortadan kaldırmak için daha durağan, daha az kutuplu ve daha az siyasi olan bir düzen kurmayı amaçladılar. Başka bir ifadeyle, askeri müdahale öncesi politize olmuş, dönemin siyasi parti ve toplumsal örgütlerin popülist politikalar için yürüttükleri mücadelenin, siyasi amaçlarla karakterize olması yüzünden genişleyen bürokratik kamu sektörünün etkili ve etkin yönetimi için devletin toplumla olan ilişkisinin yeniden yapılanması öngörülmekteydi (Gürgen, 2013:45). Bu bağlamda, darbeyi yönetenler, tüm siyasi yolları kapatarak, 1980 öncesindeki anarşi ortamına dönülmemesi için kendi düşünceleri doğrultusunda bir toplum inşa ederek gençliğin sınırlarını belirlemek istemişlerdir (Erdal, 2013:149).

Askeri darbe sonrasında Türkiye’de, siyasetin uzun bir süre resmen askıya alınması, gençlik örgütlerinin darbe sürecini hazırladığı gerekçesiyle suçlu ilan edilmesi ve yasal olarak cezalandırılması süreci, Türkiye’de gençlik meselesinin yeniden tanımlandığı bir dönemin açılmasına yol açmıştır (Yaman, 2013, s. 120). Bu tarihten sonra, dünya genelinde sosyalizmin değer kaybetmesi ve 12 Eylül rejiminden sonra anarşi ve terörün azalması, ideolojik bölünmüşlüğü az da olsa törpülenmesi, geçmişteki kötü deneyimin de etkisiyle gençlik, apolitikleşme sürecine girmiştir (Bayhan, 2013:379). 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerek yeni Anayasa gerekse de temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, üniversiteler ve diğer devlet kurumlarında siyasi faaliyetlerin yasaklanmasıyla politikleşme sürecine bir nokta koymuştur. Siyasi partilerin yanı sıra, sendikalar ve öğrenci örgütleri gibi sosyal örgütsel yapıların büyük bir çoğunluğu

lağvedilmiş ve bu politikalar ile sol hareketin şiddet yıllarının en etkili faktörleri oldukları bir kez daha vurgulanmıştır (Özmen, 2011:14).

1980 sonrası tarihsel döneme denk düşen ve birbirleriyle örtüşen süreçler olarak apolitizasyon ve depolitizasyon, siyasal iktidarların yeni ekonomi politikalarını başarılı bir şekilde uygulamaları ve bunları yaparken de popülist olmayan politikaların sonuçlarından korunmaları noktasında işlev görmüşlerdir. Siyasal iktidarların bir yönetim stratejisi olarak apolitizasyon ve depolitizasyona başvurmalarının nedeni, önemli ekonomi politikaları ve toplumsal süreçler üzerinde hâkimiyet kurmaları ve bunu sürdürmek istemeleridir (Gürgen, 2013:42-44).

12 Eylül'ün "anarşi ortamından" etkilenmiş, arkadaşlarının ölümlerine şahit olmuş gençler, ana-baba olduklarında yaşadıkları korku dolu günleri anımsayıp, çocuklarına en azından okul bitene kadar siyasetten uzak durmalarını sıkı sıkıya tembihlemişlerdir. 1980-90'larda yetişen gençliğin siyasetle ilk tanışmaları çoğunlukla ailelerinin siyasete bulaşmamaları gerektiğini söylemesi üzerinden aslında siyasetle tanışılmaması gerektiği prensibiyle olmuştur. '80'lilerin ve '90'luların kimliklerine işleyen bu tembihler siyasallaşmaya karşı bir korkulu bir çekinceyi psikolojik olarak beslemiştir. Okul bitene kadar siyasetten uzak durmak, siyasi bilgiye mesafeli kalmak demek yirmili yaşlarının ortasına geldikten sonra siyasete ilgi duymanın bir hobi edinmek kadar kolay olmadığı gerçeği gençler arasında yaygınlaşmıştır (İnanır, 2005:42). Siyasete bulaşmanın kötü bir eylem olduğu, gençler tarafından idrak edilmiştir. Gençlerin ülkeyi kurtarma, devrim yapma hedeflerinin yerini, okuyup bir diploma sahibi olmak kariyer peşinde koşmak, bir yabancı dil öğrenmek, yurt dışında eğitim almak gibi faydacı hedefler almıştır.

Özetle; 12 Eylül restorasyonu, ülkedeki kaos, sağ-sol çatışması, terör ile bölünme aşamasına getirildiği sebep gösterilerek gençliğe kurucu ideoloji temelinde görevlerini yeniden hatırlatmayı (Erdal, 2013:139) ve gençleri siyasetten arındırmayı hedeflemiştir. Yaşanan kötü deneyimler, gençlere ve ailelerine bir ders niteliğinde olmuş; gençlerin siyasete katılma, siyasi faaliyetlerde yer alma ile ilgili algıları değişmiştir.

3.2.2. Muhafazakârlığın Yükselmesi

12 Eylül rejimi ile toplumsal hayatın her alanında görülen değişiklik, Türk siyasetine hâkim olan paradigmalarda da yeni bir anlayışı gündeme getirmiştir. Türkiye’de muhafazakâr siyaset, 1980 sonrasında Turgut Özal ile birlikte gündeme gelmiştir. Bundaki en önemli neden, şüphesiz 12 Eylül’ün öncesinde yaşanan toplumsal olaylar olmuştur. Darbe sonrasında, aynı olayların tekrarlamaması için vatandaşın temel hak ve özgürlüklerine birtakım kısıtlamalar getirilmiştir. Artık sağ-sol çatışmaları, anarşi ve terör olaylarının önü kesilmiş; hem sağ hem de sol kanattan olan partiler kapatılmıştı. Dolayısıyla, ülkede bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. Tam da bu noktada; Anavatan Partisi’ni kurup, 1983 seçimlerini kazanarak siyaset sahnesine çıkan Özal, bu boşluğu din ile doldurdu. Türkiye’de muhafazakârlık, “sol”a karşı kullanılabilir bir alternatif olarak algılanmış ve solu tasfiye etmede bir araç olarak görülmüştür. Bu tarihten sonra muhafazakârlık yükselişe geçmiştir.

Türkiye’de sağdaki partilerin dinle ilişkilerinde, 1960’lı yılların ikinci yarısında bir değişme yaşanmıştır. 1961 Anayasası, sol düşüncenin gelişiminin önünü açarken, sağ partilerin dine bakışlarını da büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu dönemde ülkedeki muhafazakâr gençler, Komünizmle Mücadele Dernekleri içinde örgütlenmişlerdir. Bu dernekler içinde komünizmi tehlike olarak gören Türkçü ve İslamcı kesimler bir araya geldiler. Giderek İslamcı çevrelerin dinsizlik tehlikesini komünizmde görmeye başlamasıyla, bu iki kesim arasındaki mesafe de azaldı. Sağ partilerin içinde yer alan muhafazakârlar, İslam’ı komünizmin yayılmasına karşı bir kalkan olarak görmeye başladılar. Bu tehlikenin çaresini ise dinin canlandırılmasında buldular (Kongar, 2000:250). Bunun somut örneği, 1970’de kurulan Aydınlar Ocağı olmuştur.

Sağ kesimde yer alanlar Aydınlar Ocağı’nı Türk-İslam sentezinin ideolojik bir çözümü olarak görmekteydiler. 1971 askeri müdahalesinden sonra kurulan CHP-MSP koalisyonu, siyasal İslam’ın devlet içindeki örgütlenmesine olanak sağladı (Kongar, 2000:250). Aydınlar Ocağı’nın amacı, solcu gençlerin Türkiye’deki toplumsal, siyasal ve kültürel tartışma üzerindeki etkisini azaltmaktı. Bu Ocağın ideolojisine Türk-İslam Sentezi denilmekteydi.

1970'lerin sonlarında bu ideoloji sağıdaki partiler tarafından desteklenmekteydi. Türk-İslam Sentezi, tanınmış askeri liderlere de hitap ediyordu. Bunlardan biri de, 12 Eylül Darbesi'ni gerçekleştirenlerin başındaki isim Kenan Evren'di. Ordu, komünizmi Türkiye'nin en büyük düşmanı olarak görmekteydi. Çözümü ise milliyetçilik ve İslam karışımından olan bir doktrini aşılama bulmaktaydı. (Zürcher, 2016: 414-415). Bu açıdan, 1980 sonrasında İslam, sol tehdidine karşı bir panzehir olarak görülmüştür (Demirer, 2017:290).

Solun tasfiyesi ile birlikte, dinin toplumu politik süreçten uzak tutmak için kullanılması, darbenin aktörleri tarafından bilinçli bir tercih olarak hayata geçirilmiştir. "12 Eylül askeri darbesi, bütün siyasi partiler kapatılınca, muhtaç olduğu toplumsal desteği 'din' ögesinde aradı. Örneğin, devletin din eğitimi yapması Anayasal bir zorunluluk haline getirildi" (Kongar, 2000, s. 252). Bu, devletin İslamcılarını alt kadrolarda görmek istediği anlamına gelmekteydi (Akdoğan, 1999:142). Bunun gibi uygulamalarla cuntanın başındakiler, İslam'ı adeta teşvik etmişlerdir (Çavdar, 2013:327).

Darbeci generallere göre İslami konulardaki bilgisizlik, aile yaşamında dine yer verilmemesi ve ana babaların çocuklarına dini öğretememeleri, gençlerin komünizm akımına kapılmalarına neden olmuştur. Onlara göre, Türk gençleri İslam hakkında bilgisizdiler. Çocuklar aile yaşamı içinde İslami bilgileri edinemedikleri için MGK, devletin bu bilgileri okullarda öğretmesine karar verdi. Tarih, coğrafya, matematik gibi İslam da okullarda öğretilirdi. Generallere göre, İslam, uygun bir şekilde manipüle edildiği takdirde Türk halkı bölünmelerin üstesinden gelecektir. Böylece, dini topluma benimsetmek için ciddi bir çaba sarf ettiler. Bu miras, 1983 yılında kurulan Anavatan Partisi tarafından da benimsenmiştir (Ahmad, 2016:256).

Muhafazakâr düşüncenin 1980 sonrasında gelişmesinin bir nedeni de, Batı'yı örnek almanın yarattığı toplumsal huzursuzluktu. Batı'ya uymanın doğurmuş olduğu sonuçlar, İslam'ın toplum için önemini anlaşılmasına neden olmuştur (Heper, 2011:375). 1970'li yıllarda Batı'daki Marksizm furyasına kapılıp komünizmi yaymaya çalışan sol kesim, 12 Eylül Darbesi ile bu çabalarının sonuçsuz kaldığını idrak etmiştir. İşte Batı'nın modernite açısından mutlak bir model olmaktan çıkması, Türkiye'de her türden ideolojik gelişmeyi tetiklemiştir

(Karpat, 2014:318). Bundan sonra kurulacak olan partiler de bunun bilinciyle hareket edip, otorite boşluğunu toplumun dini değerleri üzerinden doldurmaya çalışmışlardır. Bunun ilk somut örneği; Turgut Özal'ın kurduğu parti Anavatan Partisi'dir.

Özal, 1983 seçimleri sırasında siyasal İslam'ın tüm desteğini yanına aldı. Seçime girmesine izin verilen partiler içinde, siyasal İslam'ın oylarının gidebileceği başka bir partinin olmaması, Özal'ın partisinin önünü açmıştır. Artık siyasal İslam, Özal'ın Anavatan Partisi'nin içinde tam anlamıyla devletle bütünleşmişti. Özal, partisinin kadrolarını oluştururken de İslam'ın eğilimlerini dikkate almış ve İslami çevreler tarafından lider olarak görülen politikacıları da etrafına toplamıştı (Kongar, 2000:253). Bütün bunlar Özal'ın muhafazakârlığı resmî ideolojisi haline getirmesine ve Türk siyasetinde yeni bir dönemi başlatmasına katkı sağlamıştır.

Özal, İslam'ı sadece sola karşı bir panzehir olarak kabul etmekle kalmadı. Kendisi ve partisindeki nüfusun büyük çoğunluğu muhafazakâr olduğu için İslami değerlerle yüklü bir kültüre gerçek anlamda bağlandılar. İslami eğitimi teşvik etme politikasından yararlandılar. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yönetimi altında din kurumlarının sürekli büyümesine (Ahmad, 2016:257) ve toplumu devlet eliyle İslamileştirmeye yönelik politikalar izlediler. Toplumun İslamileştirilmesinde işlevli olan aygıtların başında eğitim yer aldı. Zaman içerisinde bir yandan din dersleri önem kazanırken diğer yandan da yeni dinsel eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır (Demirer, 2017:291). Bu kurumların başında da İmam Hatip'ler gelmektedir.

Turgut Özal liderliğindeki ANAP döneminde 90 adet İmam Hatip Lisesi açılmıştır (Soğukdere, 2004). İmam hatip okullarının yanı sıra Kur'an kurslarında da bir artış görülmüştür. Bu kurslarda İslam'ın temel kuralları öğretiliyordu. 1980 darbesinden önce bu okulların sayısı 2.610 iken, 1989'da bu sayı 4.715'e çıkmıştır. Cami sayısı ise, 54.667'den 62.947'ye çıkmıştır (Ahmad, 2016:257). Özetle; "80'li yıllar her türden İslami çevre, grup, ekol, cemaat vb. faaliyetlerin daha açık, etkili ve yaygın bir şekilde yürüttüğü bir dönem olmuştur" (Demirer, 2017: 4000). Bunlarla toplumdaki dini değerleri canlı

tutmak, yeni nesil gençlere İslam dinini öğretmek ve onun kültür değerlerini aşlamak amaçlanmıştır.

3.3. Sivil Toplumun Değişen Niteliği

Türkiye’de sivil topluma yüklenen anlam, 1980 sonrası dönemde değişmeye başlamıştır. Bunda 1980 öncesi dönemde kendini gösteren sosyal grupların sistemi değiştirmeye yönelik eylemleri etkili olmuştur. Darbeden sonra bu gruplar (MİSK, DİSK vb.) kapatılarak faaliyetleri durdurulmuş; dünyadaki küreselleşmenin de etkisiyle yeni sosyal gruplar yapılanmaya başlamıştır.

1970’li yıllarda Türk siyasal hayatında boy gösteren sosyal gruplar, genel olarak Türkiye’deki siyasi sistemi tümüyle dönüştürme çabası içerisinde olmuştur. 1980’li yıllara gelindiğinde, sivil topluma yönelik tartışmalar nitelik değiştirmeye başlamış; dünyadaki sosyo-ekonomik gelişmelerin etkisiyle savunulan yeni değerler sivil toplum alanına da yansımıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçiş, ardından AB ile müzakere sürecinin temellerinin atılması, siyasal alandaki özgürlük sınırlarını da genişletmiştir (Kaplancıl, 2010:79).

Sivil toplumun Türkiye’de esasen gelişmeye başladığı dönem, 1980 ve sonrası dönemdir. Bunun nedeni, 1980 öncesi dönemde öğütlenmeye izin verilmemesi veya özgürlüklerin kısıtlanmasıdır. 1980 öncesinde yaşanan toplumsal hareketler, sivil toplum hareketlerinin kısıtlanmasına yol açmıştır. 1980 öncesi dönemde üniversiteler, basın-yayın organları, sivil oluşumlar Türkiye’de kaosun sebebi olarak görülmüştür.

Toplumda yaşanan bu karmaşa gerekçe gösterilerek, 1980 yılında bir askeri darbe yapılmıştır. Darbenin ardından başa geçen cunta, bireysel hak ve özgürlükleri kısıtlayan, devleti öne çıkaran yeni bir Anayasa yapmıştır. Devletin bu şekilde birey karşısında güçlenmesi ise, 1980’li yıllarda birey ve toplumun devletten bağımsız bir unsur olarak ele alınması ve ona bir alan açılması ise sivil toplum kavramı etrafında şekillenmiştir. 1980’li yıllarda sivil toplum taleplerinin bu artışında, Türkiye’de uygulanmaya başlayan liberal politikaların önemli katkısı olmuştur (Köroğlu, 2012:122-123).

1980 sonrası liberalizasyon dönemi, Türkiye’de sivil toplumun değişik süreçlerden geçtiğine işaret etmektedir. 1980’e kadar benimsenen otoriter devlet

anlayışı terk edilmiş; siyaset ve ekonomi alanlarında liberalleşme dönemi başlamıştır. 24 Ocak Kararları ile başlayan liberalizasyon uygulamaları, ekonomide önemli ölçüde bir canlanmaya neden olduğu gibi, bireyselleşme yönünde ve geleneksel toplumsal kalıpların çözülmesinde de önemli sonuçlar doğurmaya başlamıştır. 1980'lerin ortalarından itibaren sivil toplum, devlet-dışı siyasal ve toplumsal etkinliklerin bir değer olarak kabul edildiği liberal bir söyleme dönüşmüştür (Uluç, 2013:406-411).

Neo-liberal politikalar ile sivil toplum düşüncesinin gelişimi paralel giden bir süreçtir. Etkili bir sivil toplum için devletten özerk bir alanın varlığı gerekmektedir. 1980 sonrasında, piyasa ekonomisi çoğunluk tarafından benimsenmiştir. 1980 sonrası uygulamaya geçirilen liberal politikalar, devletin sivil toplum karşısında etkinliğini kaybetmesine neden olmuştur. Serbest piyasa koşullarının etkinliği, devletin ekonomideki faaliyet alanını daraltırken, bireylere, dolayısıyla sivil topluma güç kazandırmaya başlamıştır. Piyasaya yönelmeyle, profesyonel kadroların odalar kurma aracılığıyla, toplumsal alan da belli bir özerklik kazanmakta ve çeşitlenmektedir (Göle, 2016, s. 565). Devlet-ekonomi ilişkilerinin düzenlenmesi gittikçe neo-liberalizmin "bireysellik", "serbest piyasa" ve "minimal devlet" söylemleri tarafından dikte edilir hâle gelmiştir. Bu dönüşümün sonucu olarak, bireysel hak ve özgürlükler için toplumsal çağrılarda artış yaşanmıştır (Keyman, 2006:27).

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde sivil toplumu farklı kılan asıl unsur, yeni örgütlenmelerin, yeni kapsam ve nitelikteki yapıların ortaya çıkmasıdır. Bu değişimin yaşanmasında, uluslararası camiada kimlik talepleri konularının insan hakları kapsamında sıklıkla gündeme gelmesi ve devletçi geleneğin zayıflaması etkili olmuştur. 1980'li yıllarda, Türkiye'de sivil toplum, toplumun tümünü ilgilendiren konulardan çok hava kirliliği, sağlık, çevre ve insan hakları, dinsel ve etnik haklar ve kadın hakları gibi sadece belli başlı grupları ilgilendiren daha spesifik konular üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır (Çaha, 2016:270).

1980 sonrası dönemde sivil toplum hareketlerini farklı kılan ve Türkiye açısından küresel dönüşümün bir parçası yapan husus özellikle; İslamî, kadın ve çevre hareketlerinin özel bir gelişim göstermesidir (Çaha, 2016:270-279). 1972 yılında Stokholm'de yapılan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nda, çevre

kirliliği, ulusal bir mesele olarak görülmüş ve çevre konusunda ulusal bir çabanın gerekliliği vurgulanmıştır. Türkiye’de ise çevre konusu 1980 sonrası gündeme gelmeye başlamış, Greenpeace gibi sivil toplum kuruluşları etrafında bir araya gelerek seslerini duyurmaya çalışmışlardır.

24 Ocak Kararları’nın uygulanmasının ardından yerleşen liberalizm fikri, farklı kimlik taleplerinin de önünü açmıştır. Ekonomik yapıdaki dönüşüm, toplumsal yapıda da bir dönüşüme neden olmuş; Türkiye’de yaşanan hızlı kapitalistleşme süreci, sermaye birikiminin önünü açmıştır. Bu durum, köylerden kentlere göçü arttırarak, kentlerde yükselen yeni bir orta sınıfın belirmesini hızlandırmıştır (Bülbül, 2015:91-103). Bu durum, İslamcı hareketlerin daha çok gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır.

Kırdan kente göçün hız kazanması sonucunda muhafazakâr kitlenin şehirlerde genişlemesi ve İslamî eğilimleri ağır basan yeni bir grubun belirmesi, İslamcı hareketin 1980 sonrası Türk siyasetinde etkin bir yer edinmesinin önünü açmıştır. Eğitim ya da kazanç yoluyla toplumun bir kesimi daha katılım imkânları bulmuştur (Göle, 2016:566). Örneğin; üniversite eğitimi gören türbanlı öğrenciler, üniversite girişlerinde grev yaparak haklarını arama yoluna gitmişleridir.

Dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak 1980 sonrası dönemde, Türkiye’de de kadın hareketlerinin etkinliğinin hız kazanması da sivil toplumun gelişimi açısından önemlidir. Kadın hareketinin bir siyasal hareket olarak ortaya çıkması ve hakların savunulması konusunda mücadele veren grupların sayılarındaki artış bu dönemin önemli özellikleri olmaktadır. Feminist gruplar, aile içi şiddet, taciz, dayak gibi kadına dair sorunları toplumun ve siyasetin gündemine getirerek, siyasal iktidarların politikalarını etkileyecek güce ulaşmışlardır (Uluç, 2013:412).

1980 ve sonrası Türkiye’deki sivil toplum örgütlenmeleri değerlendirildiğinde; siyasal sistemi sorgulayan ve onu değiştirmeye yönelik, toplumun tümünü ilgilendiren doktrinler yerine küresel eğilimlere uygun bir biçimde gelişen belli başlı konular üzerinde yoğunlaştıkları gözlenmektedir (Kaplanguil, 2010: 80). 1980 sonrası dönemde sivil toplum, farklılaşan ve toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenen bir yapı halini almıştır. Artık sivil toplum kuruluşları, devleti ele

geçirmek için değil; çevre, insan, hayvan ve kadın hakları gibi küresel konularda “ortak bir amaç” için bir araya gelip, birlikte çözüm üretmektedirler.

3.4. Siyasal Söylemde Değişiklik

1980 sonrası Türkiye’de diğer gelişmelere paralel olarak siyasal söylem de değişmiş, Türk siyaseti yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde ülkedeki ekonomik ve toplumsal yapı, siyaset anlayışı tümüyle değişmiştir. Siyasi hoşgörüsüzlük, yerini siyasi hoşgörü kültürüne bırakmıştır.

Siyasi hoşgörü kavramı; farklı kültürlerin bir arada var olmalarına ve birbirlerinin yaşam tarzlarına saygı duymaları ve hatta birbirlerinin varlıklarını devam ettirmek için politik çaba sarf etmelerini ifade etmektedir. Bu anlamda hoşgörü olgusu, “hem müdahale etmemek gibi negatif yükümlülüğü hem de tasvip etmediği görüş ve davranışların varlığını muhafaza etmek gibi pozitif yükümlülüğü içinde barındıran çelişik bir töze sahiptir.” Bu durum tam manasıyla, “liberal-bireyci gelenek içerisinde anlaşılabilir kişisel bir tercih, kamusal bir affedıştır” (Güran, 2014:173-174). Siyasi hoşgörü kavramı, sosyal çatışmanın engellenmesi için özellikle liberal düşünürler tarafından geliştirilmiş bir yaklaşımı ifade etmektedir. Siyasi hoşgörünün yerleştiği liberal demokrasilerde yaşayan bireyler çoğunluktan farklılaşan düşünce ve inançlarını devlet otoritesi tarafından bastırılma endişesi olmadan rahatça ifade edebilirler (Şahin, 2013:162-163).

“Yumuşama, hoşgörü, uzlaşma” gibi kavramlar, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde gündeme gelmeye başlamıştır. Politik söylemdeki bu değişime bağlı olarak, sistem sorgulamaları ve rejime karşı çıkışlar, yerlerini giderek icraat üzerine tartışmalara ve eleştirilere bırakmaktadır. Politik söylemdeki yumuşama, toplumda bir “consensus” arayışına da tekabül etmektedir. Bu anlamda 1980 sonrası toplumu, apolitik olarak değil, tersine yeni bir politika anlayışının gelişmekte olduğu bir toplum olarak nitelendirilebilir. Toplumu oluşturan bireyler, farklı görüşler ve kendilerine ait özgürlükler elde ettikçe birbirlerinden kopacaklar ve kendi toplumsal projelerinin gerçekleşmesi için kıyasıya mücadele edeceklerdir (Göle, 2016:560-561).

1983'te demokratik siyasal hayata dönülmesiyle, liberal değerlere olan ilgi aniden artmış ve sivil toplum kurumları artan ölçüde vurgulanmaya başlanmıştır. Siyasal partiler arasında ve toplumda, yeniden kurulan demokratik rejimin korunması ve pekiştirilmesi konusunda daha güçlü bir oydaşmanın varlığı gözlenmektedir (Özbudun, Kalaycıoğlu ve Köker, 1995:32). Bu gelişmeler, partiler arası pozitif muhalefet anlayışını da pekiştirmiş ve yeni siyasal yapı daha uzlaşmacı bir eksene doğru kaymaya başlamıştır (Akçalı, 2007:129).

1980 öncesi Türkiye'sinin darbeci ve devrimci arzularla beslenen politik ütopya zayıflamakta ve yönetim ve yaşam biçimlerini bugünden seçebilme hakkı muhalefet hareketlerinin odak noktasını oluşturmaktadır. Devrimci ütopyaların zayıflaması sonucunda çeşitli toplumsal aktörler ortaya çıkabilmiş; kadınlar, yeşiller, türbanlılar gibi yeni kültürel ve bireysel duyarlılıkları işlemeye başlamışlardır. Böylece kamuoyu, sesini yalnızca doğrudan politik konularda değil, modern toplumun yeni duyarlılık alanlarında, özellikle de insan ve çevre sağlığını ilgilendiren konularda duyurmaya başlamıştır (Göle, 2016:562).

1980 sonrasında Türkiye'deki politik kültür, uzlaşma ve hoşgörü eksenine doğru kayarken, kamusal projeler de toplum yararı için ortak bir amaç etrafında şekillenmeye başlamıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak, Türkiye'de sosyal ve siyasal yapı, 1980'li yıllarda değişmiştir. Bu değişimin yaşanmasında bir takım iç ve dış gelişmelerin etkisi olmuştur.

Sosyal ve siyasal değişimi etkileyen dış gelişmelerden biri olan küreselleşme, Türkiye'deki mevcut sosyal ve siyasal yapıyı tümünden değiştirmiştir. Demokratikleşme, liberalizm gibi kavramlar küreselleşme süreci ile ortaya çıkan kavramlarıdır. Küresel düzeyde yaşanan hak arama talepleri Türkiye'ye yansımıştır. Bu dönemde, Türkiye'de sivil toplumun niteliği değişmiştir. Sivil toplumun siyasal sistemi değiştirmeye yönelik çabaları son bulmuştur. Sivil toplum artık, insan hakları, kadın, çocuk ve hayvan hakları ile çevre gibi daha spesifik konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu özgürlük ortamı, siyasal alana da yansımıştır. Türkiye'deki politik söylem, kavgacı bir söylemden, uzlaşmacı bir eksene doğru kaymaya başlamıştır.

Ekonomi alanında yeni bir dönemi başlatacak olan 24 Ocak Kararları'nın devreye sokulması ile serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, devletin ekonomideki rolü azaltılmıştır. Ekonomideki liberalleşme, diğer alanlara da yansımıştır. Ekonomik alanın devletten ayrışması, güçlenen bir burjuva sınıfı yaratmıştır. Bu sınıf, ilerleyen dönemde hak talepleri ile gündeme gelmiştir.

Sosyal ve siyasal alandaki değişimlerin dönüm noktası ise 12 Eylül askeri rejimi olmuştur. 1970'lerin anarşi ve şiddet olayları, 12 Eylül askeri darbesi ile sonuçlanmıştır. Darbe yönetiminin öncelikli amacı, aşırı derecede politize olmuş toplumu depolitize ederek siyasal istikrarı sağlamaktır. Bunu da, 1982 Anayasası'nı yürürlüğe koyarak sağlamıştır. Darbe yönetimi yeni Anayasa ile toplumu siyasetten uzak tutmayı başarmıştır. Bunu da iki yolla yapmıştır. İlki, temel ve hak ve özgürlüklere getirilen kısıtlamalardır. Basın ve sendika özgürlüğünün kaldırılması ve grev yasakları ile temel hak ve özgürlükler sınırlandırılmıştır. Artık siyasete bulaşmanın kötü bir eylem olduğu gençler tarafından kabul edilmiştir ve gençlik apolitikleşmeye başlamıştır. İkinci yol ise, sıkıyönetim altında oluşan otorite boşluğunun din ile doldurulmasıdır. Okullarda din eğitiminin verilmesi anayasal bir zorunluluk haline getirildi. Devlet bu gibi uygulamalarla İslam'ı adeta teşvik etmiştir. Dolayısıyla, 1980'li yıllardan sonra muhafazakârlık yükselişe geçmiştir.

Son olarak denilebilir ki; Türkiye için 1980'li yıllar, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda köklü değişimlerin yaşandığı yıllar olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2016). Modern Türkiye'nin oluşumu. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akçalı, Y. (2007). 12 Eylül'den günümüze Türkiye'de demokrasi kültürü: toplumsal ve siyasal dönüşümün etkileri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Akdoğan, Y. (1999). İslamcılık bağlamında Türkiye'de siyasal İslam'ın gelişimi ve Refah Partisi 1980-1998 (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Aktel, M. (2001). "Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 6(2), 193-202.
- Ataç, K. (2000). "Küreselleşme: Bir Değerlendirme", H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1), 95-102.
- Bahçe, S. ve Eres, B. (2017). "İktisadi Yapılar, Türkiye ve Değişim", F. Alpkaya ve B. Duru (Ed). 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Değişim. (ss. 17-70). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bayar, F. (2008). "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye", Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, (XXXII), 25-34.
- Bayhan, V. (2013). "Türkiye'de Gençlik: Sorunlar, Değerler ve Değişimler", M. Zencirkıran (Ed). Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (ss.367-401). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Bülbül, B. (2015). "Küreselleşme ve Türkiye: Özal Dönemi Değişim Paradigmaları", (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü: Ankara.
- Çaha, Ö. (2016). Sivil toplum ve devlet. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çavdar, T. (2013). Türkiye'nin demokrasi tarihi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çelik, M.Y. (2012). "Boyutları ve Algılarıyla Küreselleşme", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, II(32), 57-74.
- Demirer, Y. (2017). "Modernleşen Türkiye'de Din" F. Alpkaya ve B. Duru (Ed). 1920'den günümüze Türkiye'de toplumsal değişim. (ss. 273-298). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Doğan, M.S. (2011). "Sosyalleşme, Sosyal Değişme ve Siyasal Sosyalleşme", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları, (32), 21-40.
- Ercins, G. (2009). "Türkiye'de Popüler Kültür Görünümleri ve Gençliğe Yansımaları", VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Erdal, C. (2013). "12 Eylül'ün Gençlik Restorasyonu: Atatürk ve Gençlik İsimli Kitabın Bir Beğlendirmesi", Alternatif Politika, 5(2), 138-152.
- Erdoğan, S. (2017). "Türkiye'de Yeni Sağcı Ekonomiye Geçiş Uygulamaları ve Turgut Özal", Kastamonu üniversitesi iktisadi ve idari bilimler dergisi. 18(1), 398-407.
- Giddens, A. (1994). Modernliğin sonuçları. Çev: Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökçe, B. (2004). Türkiye'nin toplumsal yapısı ve toplumsal kurumlar. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Göle, N. (2016). "80 Sonrası Politik Kültür", E. Kalaycıoğlu ve A.Y. Sarıbay (Ed). Türk aiyasal hayatı. (ss. 559-571). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Güran, E. (2014). "Demokrasilerde Hoşgörü Hukuku", III. Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

- Gürgen, M.K. (2013). "Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikalarının Uygulanması Sürecinde Bir Yönetim Stratejisi Olarak Apolitizasyon ve Depolitizasyon", *Praksis*, 30(31), 41-74.
- Heper, M. (2011). Türkiye'nin siyasal hayatı. İstanbul: Doğan Kitap.
- İnanır, S. (2005). "Bildığımız Gençliğin Sonu", *Birikim Dergisi*, (196), 37-51.
- Kalaycıoğlu, E. (2016). "Türkiye'de Politik Rejimin Evrimi ve Yasama sistemi" E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay (Ed). Türk siyasal hayatı. (ss.369-388). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Kalaycıoğlu, S. (2017). "Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme", M. Zencirkıran (Ed). Türkiye'nin toplumsal yapısı (ss. 3-15). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Kaplangil, D. (2010). "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokratikleşme" (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Karpat, K. (2014). Türk siyasi tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyman, F. (2006). Türkiye'de sivil toplumun serüveni: imkânsızlıklar içinde bir vaha. Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- Kıvılcım, F. (2013). "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Kongar, E. (1979). Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye Gerçeği. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kongar, E. (2000). 21. yüzyılda Türkiye. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köroğlu, A. (2012). "Türkiye'de 1990'lı Yıllarda Ortaya Çıkan Siyasi Liberalizm Pratikleri", *İnsan ve Toplum*, 2(3), 119-138.
- Köse, M.A. (2010). "Anavatan Partisinin siyasal ideolojisi" (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kütahya.
- Niray, N. ve Bayram, Y. (2009). "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum ve İslam", *Nasır Niray (Der). Siyasal kültür yazıları*. (ss. 159-199). İstanbul: Derin Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2011). Türkiye'nin yakın tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (1973). "Toplumsal Değişme Üzerine Düşünceler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Fakülteler Dergisi*, 28(3), 35-55.
- Özbudun, E., Kalaycıoğlu, E. ve Köker, L. (1995). Türkiye'de demokratik siyasal kültür. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Özmen, F. A. (2011). "Politik Bir Gençlik Kuşağı: post 80 Alevi gençliği", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), s.11-23.
- Sarıbay, A.Y. (1996). Siyasal sosyoloji. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Sevinç, M. (2017). "Türkiye'de Anayasal Düzen: 1920-2012" F. Alpkaya ve B. Duru (Ed). 1920'den günümüze Türkiye'de toplumsal değişim. (ss. 107-162). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Soğukdere, Ö. (2014). "İmam Hatip Liseleri'nin tarihsel gelişimi", *Resmi gazete CNN TÜRK*, erişim tarihi, 02.11.2018.
- Şahin, B. (2013). "Farklılık, Hoşgörü ve Ak Parti İktidarı", *Liberal Düşünce Dergisi*, (71), 161-169.
- Şahin, H. (2016). Türkiye ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Tanyaş, B. (2015). "Gençler ve Politik Katılım: Gezi Parkı Eylemleri'nde 'Apolitik' nesil", *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, (6), 25-51.
- Tarhan, A. B. (2012). "Türkiye'de Postmodernizm ve Siyasal Değişim", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 4(2), 11-20.
- Turan, A. (2007). Darbe arası Türkiye. İstanbul: Resital Yayınevi.

- Uluç, A.V. (2013). “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi”, C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(1), 399-418.
- Uluç, A.V. (2014).” Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal’ın Siyasi Düşüncesi”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 12(23), 107-140.
- Yaman, Ö.M. (2013). “Türkiye’de Gençlik Sosyolojisi Çalışmalarına Dair Bibliyografik Değerlendirme”, Alternatif Politika, 5(2), 114-138.
- Zürcher, E. J. (2016). Modernleşen Türkiye’nin tarihi. Çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları.